

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

I

Թիֆլիս, 4 Մայիս.

Իմ «Պէպօ» կասակերգութեանս երեսնամեակի
սօնախմբութեան առթիւ՝ թէ՛ վրաց եւ թէ հայոց թա-
րոններում, եւ պատիւ ունեցայ ստանալու բազմաթիւ
շնորհատուութիւններ այլ եւ այլ անձերից, ընկերութիւն-
ներից ու հաստատութիւններից, թէ՛ Թիֆլիզի միջից եւ
թէ Ռուսիայի զանազան ծայրերից, մինչեւ անգամ ար-
սասանմանից:

Աշխատելով երկու հայրենակից, ինձ միապէս սիրե-
լի՝ վրացի եւ հայ բեմերի համար, պատկերացնելով ընդ-
հանուր մարդկային զգացմունքներ ու գաղափարներ,
եւ չափազանց զգացուած եմ ինձ ուղղուած խօսքերից
ու հառերից, ստացածս շնորհատուական նամակներից,
հեռագիրներից եւ ուղերձներից:

Ո՛չ պակաս զգացուած եմ եւ այն անձանց աշ-
խատանքից ու հոգածութիւնից, որոնք կազմել էին եռ-
օրեայ սօնախմբագական հանդէսներ՝ ժողովրդական,
վրաց ազնուականաց եւ գեղարուեստական ընկերու-
թեան թատրոններում:

Թո՛ղ տուէք ինձ, «Մուրն» ամսագրի միջոցով յայտ-
նելու իմ խորին շնորհակալութիւնս եւ անսահման ե-
րախտագիտութիւնս այն ամեն անձանց, որոնք այդպիսի
բարձր ուշադրութեան ինձ արժանացրին:

Ընդունեցէ՛ք, եւ այլն:

ԳԱՅՐԻԷԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑ

II

26 Ապր. 1901 թ., Բագու

«Մուրն» ամսագրի № 4-ի մեջ «Գաւառական կեանքի» նկարագրողը յարձակում է բժիշկների վրայ, որ «նրանք չ'ախաշում են գիւղերից եւ բափում են Բագու ու Թիֆլիս եւ գործ ու աշխատանք են որոնում, մինչդեռ գիւղերում ամեն տեսակ հիւանդութիւններ եւ համաճարակներ լինն են եւ օգնութիւն հասցնող չը կայ»: Եւ գտնում է որ այդ տխուր երեւոյթի պատճառը այն է, որ գիւղը «ոչ չաղ ռոնիկ կարող է լալ, ոչ առաջ գնալու, հրոշակուելու ասպարէզ ունի, ոչ հարուստ հարսնացուներ»:

Այս առիթով խնդրում եմ քոյլ Տափ ինձ մի քանի բացատրութիւնների մէջ մտնել *): Իսկապէս, ի՞նչպէս բացատրել որ Թիֆլիսում ապրող «օրուայ հացի կարօտ բժիշկները, ինչպէս յօդուածագիրն է ասում, չեն ուզում գաւառները գնալ»... Նախ եւ առաջ ինձ քննում է թէ հիմնովին սխալ է այն միտքը, որ բժիշկները չեն ուզում գաւառները գնալ... Գաւառներում չը նայելով ծառայութեան ծանր պայմաններին, ոչ մի բժեկական պատճօն չը կայ, որ բափուր մնար. բնդհակառակը, մի հաս պատճօնի համար միշտ մի քանի խնդրատուներ են լինում: Ինձ յայտնի են հայ բժիշկներ, որոնք չեն ուզում գաւառներում մնալ եւ տարիներով սպասում են գիւղական բժեկի պատճօնի, որ ապրեն գիւղում, ժողովրդի մէջ, եւ չեն կարողանում հասնել իրանց նպատակին: Նրանք ստիպուած մնում են քաղաքներում, ուր տարուհալու են գոյութեան կոչը աննպաստ պայմանների մէջ: Գուցէ յօդուածագիրը կարծում է, թէ կարելի է ապրել գիւղերում առանց ռոնկի եւ պարապել ազատ պրակտիկայով: Նա չհաւատարմաւորում է: Կովկասում շատ քիչ կը գտնուեն այնպիսի հարուստ եւ մեծ գիւղեր, որտեղ բժիշկը կարողանար բնակուել առանց որ եւ է ռոնկի եւ ապրել բժեկական աշխատանքով: Այդպիսի գիւղերից ինձ միայն յայտնի է Վերին-Ագուլիսը, որտեղ 1886 քուականից սկսած միշտ

*) Յանկալի է լսել այս հարցի վերաբերմամբ և ուրիշ բժիշկներին կարծիքները:

մի բժիշկ զսնուել է: Բացի Վ. Ագուլիսից ո՞ր գիւղն է որ ունի բժիշկ եւ չի զտել:

Ես այդպիսին չը գիտեմ:

Ինչ վերաբերում է նահանգական կամ գաւառական քաղաքներին, այդ տեղերում, բացի գաւառական զինուորական եւ գիւղական բժիշկներից, երբ պահանջ է եղել եւ մասնաւոր բժիշկների, միշտ այդպիսիները զսնուել են: Վերցրեմ Գանձակ, Նրեւան, Գորի, Սղնախ, Ալեքանդրապոլ, Ախալցխա եւ այլն, այդ տեղերում դուք կը զտեմք մի կամ երկու մասնաւոր բժիշկներ: Ինձ պատմել է մի Նրեւանցի բժիշկ, որ իր հայրենիքում ապրել է մի ամբողջ տարի՝ մասնաւոր պրակտիկայով պարապելու դիտարութեամբ, եւ աշխատանքի բացակայութեան պատճառով ստիպուած է եղել հեռանալ այնտեղից:

Եթէ այդպէս է Նրեւանը, ի՞նչ պէտք է տան բժէկին հասարակ, աղքատիկ գիւղերը... Մեր գիւղերում մասնաւոր պրակտիկայի համար մեծական գործ չը կայ:

Ես մի տարուայ փորձառութեան հիման վրայ Վ. Ագուլիսում կարող եմ պնդել, որ գիւղերում երկարատեւ հիւանդութիւն ունեցողներ շատ սակաւ են, եղածներն էլ սկի փող էլ չեն ծախսի բժշկուելու համար: Գիւղերում հիւանդութիւններ լինում են համահարակների ժամանակ, երբ տիֆ, կամ ֆուրեք, կամ բզաջաւ, կամ ծաղիկ եւ այլն միանգամից տարածուում են գիւղացիների մէջ: Ուրեմն բժիշկը ամիսներով ձեռքերը ծալած պիտի նստի եւ սպասի համահարակների, երբ նրա բժշկական գիտութիւնը կարող է պէտք գալ ժողովրդին: Ապրել գիւղում այդպիսի հանգամանքներում կը լինէր ինքնագոհուիւն բժիշկի կողմից. ինքնագոհութիւն, որ, ումանց կարծիքով, գուցէ եւ շատ զովելի լինի, բայց այնու ամենայնիւ դա իբրեւ ինքնագոհութիւն կը մնար անհասական քաղ եւ հասարակական խնդիր դառնալ չէր կարող: Բժիշկը, իբրեւ բժիշկ, չէ կարող գիտական կամ բարոյական բաւականութիւն ստանալ այդպիսի երբեմնակի գործունեութեամբ: Իսկ ընդհանուր առողջապահական գործը ժողովրդի մէջ, որ աւելի նպաստակարար է, նրա անհասական ոյժերից շատ վեր է: Նիւթականի կողմից, ինչ ասել կ'ուզի, որ մեր գիւղերը, նոյնիսկ գիւղաքաղաքները, մի քանի բացառութեամբ, ապահովել ազատ պրակտիկայով պարապող բժիշկներին չեն կարող: Եթէ բժիշկը փորձի բնակուել մի որ եւ է գիւղում եւ պարապել պրակտիկայով, նրա դրութիւնը նոյնը կը լինի, ինչ որ մեր քաղաքների դրութիւնը, որ անկասկած անցումալ է... Ի՞նչպէս կարելի է ցանկալ որ համալսարանականը, հազար տեսակ զբաղմունքների ենթարկուելով գիւղում, ընկնի նոյն դրութեան մէջ, որ անյարմար

է համարում հագիւ ծխական ուսումնարանի կրթութիւն ստացած ֆահանայի համար: Եւ, վերջապէս, ի՞նչպէս բժիշկը պարապի բժշկութեամբ այնպիսի տեղեւում, ուր դեղատոններ անգամ չը կան...

Ես հաւատացած եմ, որ դեպի գիւղը գնալու հոսանք չի կարող ստեղծուել արուեստական կերպով, քաղաքներով, այլ առաջ կը գայ բնականաբար, հետեւողական պատճառների շնորհիւ, երբ քաղաքներում այլեւս տեղ չի լինի բժիշկների համար, իսկ գաւառներում բժիշկների պահանջը կը ստատկանայ եւ նրանց գործունեութիւնը նիւթականապէս կը վարձատրուի: Դա ժամանակի հարց է: Եւ այդ ժամանակը կը գայ առանց մեզ հարցնելու եւ առանց մեր կոչումների: Այլ բան կը լինէր, եթէ մենք ունենայինք գեմսսփօներ...

Թո՛ղ մտնուին մեր երկրում գեմսսփօի նման հիմնարկութիւններ, բո՛ղ բացուեն գիւղական հիւանդանոցներ, բո՛ղ հիմնուեն ընկերութիւններ, որոնք մի որոշ ոռոգիով բժիշկներ ուղարկէին գիւղերը, ինչպէս այդ Շվեյցարիայում է կատարուում, եւ դուք կը տեսնէք թէ ինչպէս մեր գաւառները կը լցուեն թէ՛ բժիշկներով եւ թէ՛ ուրիշ ինտելիգենս այծերով:

Շատ ցաւալի է որ Թիֆլիսում ինչպէս եւ ուրիշ մեծ քաղաքներում «օտուայ հացի կարօտ բժիշկները չեն ուզում գնալ գաւառները»: Դրա պատճառները ասելի խոր են: Հենց իր՝ հասարակութեան զգիտութիւնն է դրա պատճառներից մէկը: Մեր ժողովուրդը հաւատ է բնծածում բժշկին իբրեւ գիտութեան ներկայացուցիչի. նա շատ ժամանակ իր կողքին ապրող բժիշկին բողմելով, քաղաքի միւս ծայրից է բժիշկ հրաւիրում հիւանդի համար, որովհետեւ նա «հոշակուած է»: Նորեկ բժիշկը, եթէ բեկլամներից խուսափում է, ստիպուած է իր պրակտիկական զարգացնել աստիճանաբար, հետզհետէ միայն հասարակութեան հաւատը գրաւելով: Այդպէս չէ արտասահմանում. այնտեղ պրակտիկական կապուած չէ այնքան անուշիկ հետ, որքան տեղի, քաղի հետ: Եւրոպացին չէ նայում թէ գիտութեան ներկայացուցիչը ո՞վ է—Մարկոսը թէ Կրակոսը, նա դիմում է իր քաղում ապրող բժշկին:

Մեր մեծ քաղաքներում (Բագու, Թիֆլիս) էլ տեղացի բժիշկների համար բաւականին գործ կայ, միայն այդ տեղերում դրանք ստիպուած են բաժանել պրակտիկական հեռու տեղերից եկած գաւառական բախտախնդիրների հետ, որոնք չեն փաւում ամօթալի բեկլամներից... (Տե՛ս «Իստիս» առաջի երես):